

[zahist-studentskoyi-molodi](#).

4. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 17.05.2002. – № 20. – ст. 134.
5. Про затвердження Порядку надання пільгового проїзду студентам вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та учням професійно-технічних навчальних закладів у міському й приміському пасажирському транспорті та міжміському автомобільному і залізничному транспорті територією України: Постанова КМУ від 05.04.1999 № 541 // Офіційний вісник України. – 23.04.1999. – № 14. – ст. 57.
6. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 27.12.2006 № 1196 // Офіційний вісник України. – 20.04.2007. – № 26. – ст. 51.
7. Рішення міської ради «Про надання пільг за проїздом у міському пасажирському транспорті студентам і школярам на 2013-2014 навчальний рік» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://www.ostro.org/donetsk/society/news/420257>.
8. Відповіді на типові питання, що містяться на офіційному сайті Укрзалізниці // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://uz.gov.ua/contacts_feedback/faq/#q12.
9. Про затвердження Порядку замовлення, видачі та обліку студентських та учнівських квитків державного зразка та їх карток: Наказ Міністерство Освіти та науки України від 13.08.2007 N 735 // [Офіційний вісник України](#). – 08.10.2007 – № 73. – ст. 122.
10. Про затвердження Положення про Вузли державної інформаційно-виробничої системи для інформаційного та документарного забезпечення фізичних і юридичних осіб даними з питань освіти: Наказ Міністерство Освіти та науки України від 15.12.2004 N 939 // [Офіційний вісник України](#). – 21.01.2005– № 1. – ст. 111.

УДК 347.626.6

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ЖІНКИ ТА ЧОЛОВІКА, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ФАКТИЧНИХ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИНАХ

Н. С. Андрєєва, Л. В. Красицька

Резюме. У статті досліджено проблемні аспекти застосування ст. 74 СК України, особливості правового регулювання режиму майна фактичного подружжя за законодавством України та зарубіжних країн, вироблено пропозиції щодо удосконалення правового регулювання режиму майна фактичного подружжя.

Ключові слова: фактичні шлюбні відносини, сім'я, спільна сумісна власність, спільна часткова власність.

На сьогодні фактичні шлюбні відносини стають все більш розповсюдженим явищем в Україні. Майже третина всіх дітей народжується поза шлюбом. Варто зазначити, що зростання їх кількості пов'язано не тільки із тим, що громадський осуд відносин без реєстрації шлюбу поступово зводиться нанівець, та все більш розповсюдженою стає думка про те, що перед укладанням шлюбу варто перевірити свою готовність до сімейного життя, пройти своєрідний дошлюбний випробувальний строк. Не в останню чергу популярність фактичних шлюбних відносин викликана тим, що Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. (далі – СК України) у ст. 74 закріпив, що майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або у будь-якому іншому шлюбі, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними, тим самим формально прирівнявши майновий статус осіб, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, до майнового статусу законного подружжя. Проте відсутність законодавчо закріпленого поняття та ознак фактичних шлюбних відносин призводить до того, що при встановленні факту проживання однією сім'єю жінки та чоловіка, що не перебувають у шлюбі між собою або у будь-якому іншому шлюбі, яке є необхідною умовою для вирішення питання щодо правового режиму майна, набутого ними за час спільного проживання, виникають численні складнощі, адже суди у кожному конкретному випадку по-різному тлумачать поняття фактичних шлюбних відносин.

Наразі актуальною проблемою є формування єдиного підходу щодо встановлення факту проживання однією сім'єю жінки та чоловіка, що не перебувають у шлюбі між собою або у будь-якому іншому шлюбі, а також вирішення питання щодо правового режиму майна, набутого ними за час спільного проживання.

Питання, пов'язані із фактичними шлюбними відносинами, досліджували такі вчені-правники, як М. В. Антокольська, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, З. В. Ромовська, С. Я. Фурса, Ю. С. Червоний та інші. Однак, єдиного підходу щодо визначення ознак фактичних шлюбних відносин вироблено не було.

Метою статті є визначення правового режиму майна фактичного подружжя за законодавством України та особливостей правового регулювання відносин жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або у будь-якому іншому шлюбі, в Україні та зарубіжних країнах.

На підставі аналізу існуючих нормативних положень можна виділити наступні ознаки фактичних шлюбних відносин: проживання чоловіка та жінки однією сім'єю, пов'язаність спільним побутом; виникнення у зв'язку із цим взаємних прав та обов'язків; відсутність зареєстрованого в органах державної влади шлюбу як між особами, що спільно проживають, так і з будь-якою іншою особою [1, с. 112; 2, с. 23].

Окремі науковці у якості ознаки, притаманної фактичним шлюбним відносинам, називають строк перебування у фактичних шлюбних відносинах. Варто звернути увагу на те, що ст. 74 СК України не закріплює строк проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу, після настання якого було б можливим вважати, що особи перебувають у фактичних шлюбних відносинах. С. Я. Фурса пропонує застосовувати строк у 10 років [3; с. 8]. М. М. Дякович звертає увагу на те, що строк повинен бути не меншим 3 років [4, с. 16]. Проте, переважно, науковцями не подається належного обґрунтування доцільності запровадження того чи іншого строку.

Верховний Суд України виділяє таку ознаку фактичних шлюбних відносин як їх «усталеність». Відповідно до п. 20 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 р. № 11 при застосуванні ст. 74 СК України, що регулює поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах, судам необхідно враховувати, що правило зазначеної норми поширюється на випадки, коли чоловік та жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі і між ними склалися усталені відносини, що притаманні подружжю [5]. Поняття «усталеність» у чинному законодавстві не визначено. Однак, можна зробити висновок, що про наявність усталених відносин, притаманних подружжю, свідчить спільне проживання, постійне ведення спільного побуту, взаємна турбота та піклування, наявність спільних дітей тощо.

Цікавою для дослідження ознак фактичних шлюбних відносин (зокрема, необхідності додержання для встановлення фактичних шлюбних відносин такої вимоги як постійне спільне проживання фактичного подружжя) та поділу майна фактичного подружжя є позиція Верховного Суду України, виражена у постанові від 20 лютого 2012 р. у справі № 6–97цс11. З 1 лютого 2003 р. до 6 жовтня 2005 р. А. перебувала в зареєстрованому шлюбі з Б., однак фактично подружжя проживало разом до 26 березня 2003 р. У 2003 р. А. познайомилася із громадянином Великобританії В. Зі змісту наданих ними листів убачається, що в період з 2003 р. до 2007 р. В., який є громадянином Великобританії та мешкав в Ірландії, надавав А. – громадянці України, що проживає в м. Севастополі, грошову допомогу. Вони підтримували стосунки, відвідували одне одного, у травні 2004 р. придбали на правах спільної часткової власності квартиру в м. Севастополі. На підставі нотаріально посвідченого договору

купівлі-продажу будинку від 23 грудня 2005 р. В. придбав жилий будинок за кошти, отримані внаслідок продажу будинку, в якому В. постійно проживав в Ірландії.

23 лютого 2008 р. А. та В. зареєстрували шлюб. 18 березня 2008 р. А. була зареєстрована за місцем проживання в спірному будинку. 15 травня 2009 р. між В. (дарувальник) і його дочкою Г. (обдаровувана) укладено й нотаріально посвідчено договір дарування будинку. Громадянка А. звернулася до суду із позовом про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу з 2003 р., поділ спільного майна подружжя, визнання недійсним договору дарування жилого будинку, визнання права власності на 1/2 частину жилого будинку. Ця справа пройшла три інстанції і потрапила на розгляд до Верховного Суду України.

Залишаючи без змін рішення суду першої та апеляційної інстанцій, касаційний суд погодився з висновками судів про те, що А. та В. проживали однією сім'єю без шлюбу, оскільки спілкувалися як подружжя, планували своє життя, обговорювали питання фінансового характеру, що підтверджується листами, фотокартками, спільним придбанням автомобіля та квартири в м. Севастополі. В. надавав А. матеріальну допомогу, кошти на лікування; постійне спільне проживання унеможливлювалося тим, що не було розірвано їхні попередні шлюби, і тим, що вони були громадянами різних країн; спірний будинок, придбаний ними до реєстрації шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, оскільки на час їх придбання А. та В. у будь-якому іншому шлюбі не перебували. Однак, Верховний Суд України у постанові від 20 лютого 2012 р. зазначив, що із такими висновками суду касаційної інстанції погодитись не можна з огляду на наступне. Для визначення осіб як таких, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, для вирішення майнового спору на підставі ст. 74 СК України суд повинен встановити факт проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу в період, упродовж якого було придбане спірне майно.

За приписами ч. 2 ст. 3 СК України подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Аналіз цих норм дає підстави для висновку, що встановлені в ч. 2 ст. 3 СК України винятки, згідно з якими подружжя вважається сім'єю, стосуються тільки офіційно зареєстрованих шлюбів [6].

Тобто хоча у цьому випадку суди трьох інстанцій вирішили, що за відсутності такої ознаки фактичних шлюбних відносин як постійне спільне проживання чоловіка та жінки для встановлення наявності фактичних шлюбних відносин є достатнім лише доведення фактів постійного листування, обміну фотокартками, обговорення питань майбутнього спільного проживання, періодичних відвідин одне одного тощо, Верховний Суд України фактично висловив правову позицію, що постійне спільне проживання є обов'язковою умовою для встановлення фактичних шлюбних відносин. Така ж позиція закріплена й у інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 травня 2012 р. [7].

Багато прикладів судової практики ілюструє, що нерідко поділ майна фактичного подружжя як спільної сумісної власності порушує принцип справедливості у тому аспекті, що жодним чином не враховується грошова участь чоловіка чи жінки у придбанні того чи іншого майна, і суд задовольняє позов особи про поділ майна, набутого за час проживання однією сім'єю, хоча її грошова участь у придбанні цього майна була мінімальною, адже інша особа брала весь тягар витрат на себе.

Неоднозначними є позиції Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) щодо того, з якого часу фактичні шлюбні відносини можна вважати встановленими рішенням суду. Так, в інформаційному листі ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5

грудня 2011 р. зазначається, що встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю, так і встановлення належності їм майна на праві спільної сумісної власності на підставі статті 74 СК України пов'язується з набранням законної сили рішенням суду, яким такі юридичні факти встановлені [8]. Ця позиція відповідає позиції, висловленій у постанові Верховного Суду України від 7 листопада 2011 р. у справі № 6–44цс11. У цій постанові Верховним Судом України було встановлено, що визнання недійсним на підставі статті 578 ЦК України та статті 6 Закону України «Про іпотеку» договору іпотеки, що був укладений за два роки до набрання законної сили рішенням суду, яким було встановлено факт проживання чоловіка та жінки однією сім'єю, не впливає на зміст правовідносин, що склалися у зв'язку із укладенням такого договору, оскільки на момент укладення оспорюваного правочину єдиним власником спірної квартири (предмета іпотеки) був чоловік, який при посвідченні договору зазначив, що на момент придбання квартири фактичних шлюбних відносин ні з ким не підтримував [9]. Виходячи із тлумачення цієї правової позиції, можна зробити висновок, що ВССУ у своєму інформаційному листі фактично встановив, що спільна сумісна власність у чоловіка та жінки, що проживають однією сім'єю, виникає лише після набуття законної сили рішенням суду, яким встановлено відповідний факт. Така правова позиція видається надзвичайно спірною, оскільки вона є своєрідним каменем спотикання для практичного застосування ст. 74 СК України. Є зрозумілим, що надзвичайно мала вірогідність того, що перед початком проживання однією сім'єю жінка та чоловік будуть звертатися до суду із заявою про встановлення відповідного факту. Відповідно до ст. 34 Закону України від 7 липня 2010р. «Про судоустрій і статус суддів», статті 360–7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. правові позиції, сформульовані Верховним Судом України за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковими для усіх судів України.

Суд касаційної інстанції фактично встановив обмеження щодо практичного застосування ст. 74 СК України та надалі додержується такої позиції (наприклад, рішення у в аналогічній справі № 6–42239св11 від 8 лютого 2012 р. щодо визнання недійсним договору іпотеки) [10]. Однак, суди апеляційної інстанції і наразі приймають рішення щодо встановлення проживання чоловіка та жінки однією сім'єю, починаючи з моменту початку спільного проживання, але не раніше 1 січня 2004 р., до набуття законної сили відповідним рішенням суду, незважаючи на правову позицію, висловлену у листі ВССУ від 05.12.2011 р.

Г. А. Миронова зазначала, що «норми ст. 74 СК України є найсуперечливішою новелою кодексу, і хоча вбачається прогресивним кроком, своєрідною відповіддю на запит часу, але скоріше за все вона є міною уповільненої дії та невдовзі стане головним болем судів, на які навалиться шквал проблем у зв'язку з її застосуванням» [11, с. 50]. Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що сталося саме так, як передбачала Г.А. Миронова, адже ані в законодавстві, ані в судовій практиці не визначені шляхи для належної реалізації на практиці норми, закріпленої у ст. 74 СК України, щодо права спільної сумісної власності фактичного подружжя.

Тому для вирішення цієї ситуації є можливими два варіанти: або створити на законодавчому рівні належні умови для застосування ст. 74 СК України, або взагалі відмовитись від правового режиму права спільної сумісної власності фактичного подружжя, розповсюдивши на їх майно правовий режим права спільної часткової власності, окрім випадків, коли інше визначено договором.

Для вирішення цього питання варто звернутися до зарубіжного досвіду. Наприклад, у Російській Федерації при регулюванні сімейних відносин застосовується

наступний принцип: права та обов'язки щодо майна подружжя породжує тільки зареєстрований шлюб. Тому майно осіб, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, не може визнаватися таким, що належить їм на праві спільної сумісної власності. За законодавством Російської Федерації право спільної сумісної власності у чоловіка та жінки, що проживають разом без реєстрації шлюбу, може виникнути лише на житлове приміщення, у якому вони зареєстровані і яке вони приватизували у спільну сумісну власність, а також на деякі інші види майна, якщо фактичне подружжя заснували селянське (фермерське) господарство та вступили до нього.

Сучасна французька законодавча система крім шлюбу, який укладається шляхом законодавчо визначеної процедури і реєструється в органах реєстрації актів цивільного стану, розрізняє партнерів, що живуть разом «неофіційно» (*en union libre*) і «офіційно» (*en concubinage*). Щодо партнерів, які живуть разом «офіційно», розділ 8 Французького цивільного кодексу передбачає укладення договору про сумісне проживання. Подаючи такий договір до відповідної інстанції, вони також подають спільну заяву, в якій зазначені їхні майнові відносини. В цьому документі вказується правовий режим майна партнерів, а також зазначаються відомості про взаємну матеріальну допомогу одне одному, про солідарну відповідальність перед третіми особами за боргами, які виникають в результаті дій одного з них, із забезпечення життєвих потреб і здійснення витрат, які відносяться до спільного проживання. Слід звернути увагу на те, що у випадку ненадання особами спільної заяви про правовий режим майна відповідна інстанція відмовляє в реєстрації договору про сумісне проживання [12, с. 32]. Тобто у Франції правовий режим права спільної сумісної власності фактичного подружжя є можливим тільки за наявності спільної заяви чоловіка та жінки. Варто зазначити, що така процедура є значно більш спрощеною порівняно із тією, яка наразі має місце в Україні, – із встановленням судом факту проживання чоловіка та жінки, що не перебувають у шлюбі між собою або у будь-якому іншому шлюбі, однією сім'єю.

Таким чином, на підставі аналізу норм законодавства України та судової практики встановлено, що в Україні немає налагодженого механізму, який би забезпечував належне застосування ст. 74 СК України. Суди різних інстанцій визначаються різні ознаки фактичних шлюбних відносин, та надзвичайно суперечливим є питання щодо того, з якого часу фактичні шлюбні відносини можна вважати існуючими. Більш доцільним вбачається розповсюдження на майно фактичного подружжя правового режиму права спільної часткової власності, окрім випадків, коли чоловік та жінка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, укладають договір про спільне проживання і визначають у ньому режим права спільної сумісної власності на майно, набуте під час спільного проживання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Івашкова Т. О. До питання правових наслідків перебування у фактичних шлюбних відносинах / Т. О. Івашкова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 2. – 2011. – С. 110–117.
2. Войнаровська О. Поняття та правові наслідки конкубінату / О. Войнаровська // Юридичний журнал. – 2009. – № 2. – С. 23–24.
3. Фурса С. Я. Настільна книга нотаріуса: Сімейні правовідносини у нотаріальному процесі / С. Я. Фурса, Л. Ю. Драгневич, Є. І. Фурса. – К.: Ін Юре, 2003. – 352 с.
4. Дякович М. М. Правовий режим майна подружжя / М. М. Дякович // Довідник нотаріуса. – 2008. – № 2. – С. 15–16.
5. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 р. № 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.
6. Постанова Верховного Суду України від 20.02.2012 р. у справі № 6–97цс11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22207362>.

7. Щодо застосування окремих норм цивільного законодавства: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.05.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/9812-informacijnyi_list_vss_vid_15052012__64804-12_schodo_zastosu.html.

8. Щодо застосування окремих норм цивільного законодавства: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.12.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/informacijni_listi.html.

9. Постанова Верховного Суду України від 7.11.2011 р. у справі № 6–44цс11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19310050>.

10. Рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 8 лютого 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21610053>.

11. Миронова Г. А. Моральні засади Сімейного кодексу України / Г.А. Миронова // Право України. – 2004. – № 4. – С. 50–51.

12. Гриняк А. Б. Спільна сумісна власність фізичних осіб: окремі питання виникнення та припинення / А. Б. Гриняк // Приватне право і підприємництво. – 2008. – № 2. – С. 29–32.

УДК 343.851

СКЛАДНОЩІ ЗАСУДЖЕНИХ ПІСЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ

А. В. Бінковська, В. В. Седнєв

Резюме. В статті зазначається, що після звільнення засудженим не завжди вдається повернутися до соціально-нормативного життя в суспільстві. Питання адаптації виділяє групу факторів, які допомагають при пристосуванні засудженого до нового життя. В статті наведені пропозиції вирішення даного питання, шляхом проведення аналізу наукової, законодавчої літератури, застосування практики та опитуванням серед студентів Економіко-правового факультету Донецького національного університету.

Ключові слова: засуджений, після звільнення, адаптація, ресоціалізація.

Відбуваючи покарання в виправних колоніях засуджені мають формувати законослухняну поведінку для подальшого життя на волі. Це є головною метою пенітенціарних установ, які займаються перевихованням та ресоціалізацією засуджених осіб. Але не завжди засудженим після звільнення вдається повернутися до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві з причин особистого характеру або у разі завідомого негативного відношення зі сторони інших верств суспільства та незабезпечення відповідних умов для таких осіб державою.

У разі чого під час адаптації колишнього засудженого з пристосуванням до життя на волі з'являються такі труднощі як: побутова невлаштованість, відсутність житла, великі складнощі у працевлаштуванні і т. д. Це вимагає від звільненого значних душевних зусиль, терпіння, витривалості. Наприклад, за даними Донецької обласної державної адміністрації на початку 2013 року в міській притулки для тимчасового проживання та реабілітації бездомних осіб Донецької області звернулися 73 особи, що звільнилися з місць позбавлення волі. Всі вони отримали необхідну соціальну допомогу – нічліг, харчування, реєстрацію, допомогу в оформленні групи інвалідності та пенсійних документів. Щодо цього заступник губернатора Донецької області зазначив, що на сьогодні в області ще не створений центр соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, діяльність якого має бути спрямована на надання їм всілякої допомоги з урахуванням індивідуальних потреб з метою повернення до нормального життя на волі [1]. Але це не єдина причина тяжкості пристосування до життя колишніх засуджених осіб, тому що в процесі перебування в місцях позбавлення волі з ряду причин ці особи не позбулися своїх злочинних поглядів, нахилів, установок, а часом